

Волошанівська Т.В.

Одеський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-1060-5412

ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У статті розглядаються особливості подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Вказується, що аналіз останніх досліджень та публікацій надає можливість констатувати, що протидія кримінальним правопорушенням може вчинятись як за допомоги законних способів, так і незаконних. Законні способи, здебільшого, знаходяться у площині прогалин кримінального процесуального законодавства та практики його правозастосування. Першочерговим завданням є усвідомлення слідчим наявності факту спроби протидіяти розслідуванню кримінального правопорушення, встановити спосіб такої протидії, а також основну мету. У випадках, коли мова йде про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами, суб'єктами такого явища можуть бути як законні представники чи свідки, так і сам неповнолітній, його захисник чи співучасники. У зв'язку із цим особлива увага слідчого повинна приділятися опрацюванню та розбудові тактики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми у складі організованої групи чи злочинної організації, особливо – якщо відомі не всі учасники та є висока ймовірність, що кримінально протиправна діяльність продовжується чи може бути спричинено сторонній (зовнішній) вплив на обстановку суспільно небезпечного діяння. Підсумовано, що у більшості випадків протидія розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами не відрізняється від діянь дорослих осіб. Серед особливостей такої протидії можна виокремити суб'єктів, якими часто стають законні представники неповнолітнього кримінального правопорушника, а також порядок протидії у випадках, коли кримінальне правопорушення вчинено дитиною у співучасті із дорослими особами. Якщо має місце другий випадок, за фактом відсутності всіх встановлених учасників організованих груп та злочинних організацій, слідчі повинні враховувати та закладати у тактику досудового розслідування ймовірні спроби протидіяти кримінальному правопорушенню.

Ключові слова: протидія, досудове розслідування, кримінальне правопорушення, неповнолітній, співучасть, подолання, суспільно небезпечне діяння.

Постановка проблеми. Протидія досудовому розслідуванню є однією із серйозних перепон, яка виникає в процесі пізнання події кримінального правопорушення. На сьогоднішній день протидія досудовому розслідуванню суспільно небезпечних діянь може відбуватись у різних формах та різними суб'єктами, зокрема такими суб'єктами також можуть бути і представники сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Особливу небезпеку складають випадки протидії досудовому розслідуванню кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми особами, зокрема – якщо такі діяння вчинені у співучасті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми часто стають предметом дослідження учених. Зокрема, окрема увага таким питанням була присвячена такими вченими як В.М. Шев-

чук, О.В. Одерій, А.Ф. Волобуєв, М.В. Корнієнко, В.В. Тіщенко, В.А. Журавель, Т.В. Романенко, С.С. Чернявський та ін. Проте, окремі проблеми залишилися невирішеними, що і зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є розгляд особливостей подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Викладення основного матеріалу. Відтак, аналіз останніх досліджень та публікацій надає можливість констатувати, що протидія кримінальним правопорушенням може вчинятись як за допомоги законних способів, так і незаконних. Законні способи, здебільшого, знаходяться у площині прогалин кримінального процесуального законодавства та практики його правозастосування.

Так, Б.В. Щур зауважує, що подолання протидії розслідуванню злочинів може здійснюва-

тися за певними напрямками. Головними є такі: встановлення певних правил дотримання слідчої таємниці: а) визначення переліку відомостей у конкретній кримінальній справі, що становлять слідчу таємницю; б) встановлення кола осіб, залучених до орбіти кримінального судочинства, яких необхідно попередити про нерозголошення слідчої таємниці; в) обмеження кола осіб, які присутні під час провадження слідчих дій; г) обмеження допуску до доказової інформації; г) встановлення особливостей роботи слідчо-оперативної групи з доказової інформації в кримінальній справі (визначення кола обов'язків усіх учасників слідчо-оперативної групи, встановлення стосунків між ними здійснює керівник групи, він також взаємодіє з пресою та ухвалює рішення про повідомлення певної інформації та її меж); д) встановлення заборони на невмотивовану передачу кримінальної справи від одного слідчого до іншого; е) визначення порядку взаємодії з оперативними працівниками (дозування інформації, необхідної для виконання оперативно-розшукового заходу, доручення слідчого тощо); нейтралізація причин масового виникнення слідчих помилок: кадрових, методичних, організаційних, процесуальних, психологічних тощо; викриття неправдивих показань; гарантування безпеки учасників кримінального процесу [1, с. 99–151]. Вказані позиції мають відповідне підґрунтя. Справді протидія розслідуванню – це проблема криміналістичної тактики. Вивчення різних способів і форм протидії розслідуванню зацікавлених осіб повинно відбуватися в такій підгалузі криміналістичної тактики, тактики злочинної діяльності, а також у слідчій тактиці (тактиці слідчої діяльності) як підгалузі криміналістичної тактики. У криміналістичній практиці акцентовано на тому, що протидія зацікавленим особам значно визначає особливості пошуку, збирання доказів під час розслідування злочинів [2]. Необхідно зауважити, що проблема потенційної протидії досудовому розслідуванню повинна враховуватись та опрацьовуватись слідчими ще на етапі побудови слідчих версій, слідчих ситуацій та розробки комплексів слідчих (розшукових) дій необхідних та достатніх для встановлення істини у кримінальному провадженні. Що стосується слідчих ситуацій, на першопочатковому етапі розслідування слідчий повинен враховувати, що може мати місце як зміна обстановки кримінального правопорушення, так і надання завідомо неправдивих відомостей та свідчень сторонами та учасниками кримінального провадження.

Вчені також зауважують, що для подолання протидії можуть плануватися і проводитися одночасні затримання підозрюваних, обшуки в декількох осіб одночасно, допити. С. Ф. Здоровко щодо цього наголошує, що вирішення завдання з подолання протидії шляхом проведення окремих слідчих дій не завжди можливо. Для цього потрібен комплекс цілеспрямованих скоординованих дій, тобто проведення тактичної операції в межах якої він виокремлює дві, спрямовані на усунення протидії розслідуванню: 1) «Захист свідків»; 2) «Захист доказів» [3, с. 15]. Водночас він уважає, типові тактичні операції виконують алгоритмічну функцію, їхнє використання сприяє прийняттю правильних рішень слідчим. Так, необхідність у тактичній операції «Захист доказів» визначається об'єктивними та суб'єктивними причинами. До її складу необхідно віднести: а) обмеження доступу осіб до доказової інформації; б) проведення оперативних заходів, пов'язаних із виявленням корумпованих інформаторів зацікавлених осіб; в) забезпечення перевірки доказів; г) забезпечення захисту носіїв інформації [4, с. 161–163]. Водночас В.С. Кузьмічов зазначає, що інший аспект подолання протидії розслідуванню полягає в необхідності використання таких засобів і прийомів збирання інформації, які б компенсували або нейтралізували негативні умови й складнощі пізнання. За такої умови функціональне призначення засобів подолання протидії розслідуванню злочинів полягає в забезпеченні: 1) найбільш повного пізнання події злочину через сприяння формуванню сприятливої слідчої ситуації для виявлення, фіксації, вилучення і дослідження доказів; 2) пізнання супутніх учиненню й розслідуванню конкретного злочину явищ протидії розслідуванню, відображення яких у матеріалах кримінальної справи дає змогу розкрити їх вплив на формування доказів [5, с. 35–36; 2]. Таким чином, першочерговим завданням є усвідомлення слідчим наявності факту спроби протидіяти розслідуванню кримінального правопорушення, встановити спосіб такої протидії, а також основну мету. У випадках, коли мова йде про протидію розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами, суб'єктами такого явища можуть бути як законні представники чи свідки, так і сам неповнолітній, його захисник чи співучасники. У зв'язку із цим особлива увага слідчого повинна приділятися опрацюванню та розбудові тактики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми у складі організованої групи чи злочинної орга-

нізації, особливо – якщо відомі не всі учасники та є висока ймовірність, що кримінально протиправна діяльність продовжується чи може бути спричинено сторонній (зовнішній) вплив на обстановку суспільно небезпечного діяння.

Виходячи з вище викладеного вважаємо, що приховування та протидія розслідуванню є окремими формами ухилення від відповідальності винних осіб, причому приховування відбувається до виявлення кримінального правопорушення, а протидія розслідуванню – вже після його виявлення та внесення відомостей до ЄРДР. На нашу думку, саме таке формулювання є найбільш точним, тому що протидія розслідуванню не може відбуватися ще до початку самого процесу розслідування. З цього боку, доречним буде зазначити про приховування злочину, яке після його виявлення набуде наявних для органів слідства форм протидії. Тому вважаємо, що під час досудового розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії доцільним буде розроблення та використання таких тактичних операцій, які будуть направлені на подолання та нейтралізацію реальної для часу розслідування протидії. Унаслідок розширення масштабів кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій, під час розслідування таких правопорушень слідча практика стикається з активною, цілеспрямованою, організованою, із залученням грошей в особливо значних розмірах протидією правоохоронним органам не лише з боку підозрюваних, але й інших осіб, які можуть виконувати захисні функції щодо виконавців злочинів цієї категорії. Саме це вказує на безпосередню протидію особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, та опосередковану протидію інших осіб, зацікавлених у негативному результаті розслідування. Беручи до уваги наведену ознаку, зокрема суб'єкта протидії розслідуванню, можна виділити типові тактичні операції, спрямовані на подолання протидії та нейтралізації розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. Підозрювана особа може застосовувати певні прийоми, спрямовані на знищення та фальсифікацію речових доказів вчинення злочину, а саме: маючи відомості щодо перебігу досудового розслідування, така особа усіяко намагається чинити опір під час огляду, обшуку, тимчасового доступу до письмових та електронних джерел доказів або зіпсувати чи знищити доказову інформацію на них за відсутності прямого доступу до них. Наприклад, якщо слідчий, не дотримуючись правил безпеки пово-

дження з речовими доказами, з тактичних міркувань надасть підозрюваному доступ не до їх копії, а безпосередньо до них самих, то останній може своїми діями зіпсувати потрібну для слідства інформацію. Тактичними завданнями для слідчого у разі подолання такої форми протидії будуть правильне вилучення та збереження носіїв доказової інформації [6]. Неповнолітні особи через особливості психофізіологічного розвитку нечасто стають ініціаторами протидії або самі роблять спроби впливати на алгоритм досудового розслідування. Часто спроби протидії у таких випадках здійснюються з боку законних представників, за умови, що такі особи не мають маргінальних схильностей та звичок. Якщо неповнолітній має сталий кримінальний досвід та вже притягувався до кримінальної відповідальності, а особливо – якщо відбував покарання у місцях позбавлення волі, такі факти необхідно враховувати під час залучення його до слідчих (розшукових) дій. Це можна пояснити тим, що у місцях позбавлення волі діти мають можливість спілкуватись із більш досвідченими однолітками та набувати/укорінювати кримінально протиправні навички.

Відповідно до вироку Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 28 грудня 2021 року (справа № 473/3536/21), особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК України за таких обставин: *03 вересня 2021 року біля 11 години 30 хвилин в місті Вознесенську Миколаївської області неповнолітній обвинувачений та неповнолітній потерпілий перебували в приміщенні Вознесенського НВК «ЗОНЗ 1-3 ст. ДНЗ №3», розташованого за адресою: вулиця Тітова, 4. В ході розмови між неповнолітнім обвинуваченим та неповнолітнім потерпілим на ґрунті раптово виникли особистих неприязних відносин, виник конфлікт, в ході якого у неповнолітнього обвинуваченого виник умисел, направлений на спричинення тілесних ушкоджень неповнолітньому потерпілому. Після чого, діючи умисно, неповнолітній обвинувачений, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій та передбачаючи можливість настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді отримання тілесних ушкоджень неповнолітнім потерпілим, і бажаючи їх настання, умисно наніс один удар правою рукою в обличчя в області лівого ока неповнолітнього потерпілого, спричинивши останньому тілесні ушкодження у вигляді багатоосколкового перелому латеральної стінки лівої гайморової пазухи з викривленням носової перетинки, крововиливу*

в ділянці лівого ока, садна в ділянці лівої брови, які відносяться до тілесних ушкоджень середньої тяжкості, які не є небезпечними для життя, що спричинили тривалий розлад здоров'я. В ході судового розгляду кримінального провадження встановлено, що неповнолітній обвинувачений вперше вчинив умисний злочин невеликої тяжкості, щиро розкався, його поведінка після скоєного була бездоганною, він сприяв розкриттю вчиненого ним злочину, з'являвся за викликами суду у супроводі законного представника, та внаслідок усіх цих обставин не потребує застосування покарання. Враховуючи викладене, думку учасників кримінального провадження, суд приходить до висновку про можливість звільнення неповнолітнього обвинуваченого від покарання із застосуванням примусового заходу виховного характеру у вигляді передачі неповнолітнього під нагляд матері, яка в судовому засіданні надала таку згоду, а також просила про це під час судового розгляду кримінального провадження. При цьому суд враховує що, неповнолітній обвинувачений продовжує здобуття повної загальної середньої освіти, навчається в дев'ятому класі шкільного навчального закладу, і саме примусовий захід виховного характеру у вигляді передачі неповнолітнього під нагляд матері, сприятиме виправленню неповнолітнього обвинуваченого та буде більш дієвим та ефективним способом впливу на неповнолітнього обвинуваченого, який, як визнано судом, на даний час не потребує застосування кримінального покарання за ч.1ст.122 КК України [7]. Отже, виходячи із наведеного вироку, за умови співробітництва неповнолітнього кримінального правопорушника із органом досудового розслідування ймовірність протидії розслідуванню кримінального правопорушення.

Вченими розкрито зміст поняття «криміналістичне забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню», що характеризується сукупністю взаємопов'язаних між собою дій, зокрема: 1) розробкою криміналістичних рекомендацій; 2) доведенням до відома співробітників органів досудового розслідування результатів аналізу діяльності щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, змісту злочинної діяльності та даних про ефективне застосування методів і засобів протидії злочинності; 3) безпосереднім використання співробітниками правоохоронних органів криміналістичних рекомендацій у практиці виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Криміналістичне забезпечення розглядається, як система, що скла-

дається з трьох підсистем: криміналістичних знань (розробки криміналістичної науки); криміналістичної освіти (підготовки); криміналістичної техніки (засобів і методів). В основі розмежування поведінкових актів на наявність чи відсутність в них проявів протидії досудовому розслідуванню покладено переслідувану особою мету – уникнення відповідальності або її пом'якшення. Цілями протидії виступають проміжні етапи в досягненні мети. Діяльність суб'єкта протидії, спрямована на перешкоджання (ускладнення, унеможливлення) виконання завдань розслідування із визначенням об'єкту конкретного кримінального провадження, варто розглядати як протидію досудовому розслідуванню, а особу, котра її здійснює, – суб'єктом. Наголошено, що протидія носить тільки умисний характер дій (бездіяльності) відповідних суб'єктів. Здійснення розглядуваного прояву до моменту виявлення факту кримінального правопорушення варто сприймати як упереджуючу протидію. Розкрито зміст категорій «зовнішня» і «внутрішня» протидія досудовому розслідуванню та притаманні їм способи, класифікація яких доповнена тими, що характеризуються: моментом початку; часом виявлення; суб'єктами; ступенем отримання очікуваних результатів; способами впливу; ступенем інтенсивності та ін. Спрямованість зусиль протидіючої сторони щодо реалізації намірів у провадженні має розглядатися з поділом на безпосередню та опосередковану протидію. Способи здійснення тиску обумовлені характеристиками (морально-психологічних особливостей, процесуального статусу, положення в суспільстві), можливостями впливу, у тому числі на громадську думку, наявністю ресурсу (фінансового, людського, медійного та ін.), переслідуваними цілями, метою тощо окремо взятого суб'єкта (групи) в реалізації протидії [8]. Водночас, щодо суб'єктів протидії необхідно відмітити, що у більшості випадків такими суб'єктами є органи досудового розслідування та прокуратура (якщо такого роду протидія вчиняється не з боку правоохоронних органів).

Причинами протидії у вигляді неправдивих показань з боку свідків і потерпілих можуть бути як внутрішні фактори (суб'єктивні особливості людини), так і фактори зовнішнього характеру (цілеспрямований вплив інших людей). До внутрішніх факторів можуть бути віднесені: недовірливе ставлення до слідчих органів; особиста антипатія до конкретного слідчого; бажання приховати особисту негарну поведінку під час кримінального правопорушення; сприйняття нама-

гань здійснення психологічного впливу слідчого, як насильства над особистістю; почуття жалю до знайомих, які притягаються до кримінальної відповідальності та ін. До зовнішніх факторів надання неправдивих показань з боку свідків і потерпілих можуть бути віднесені: -наполегливі прохання (вимоги) з боку знайомих, які є значущими для особи свідка чи потерпілого; пропозиції матеріальної винагороди за надання неправдивих показань; погрози у випадку надання правдивих показань (негаразди у службі чи навчанні, фізична розправа, знищення майна тощо). В криміналістичній літературі подібні ситуації під час допиту традиційно розглядаються як конфліктні. Слідчому рекомендується їх вирішувати шляхом застосування певних тактичних прийомів: усунення конфлікту шляхом роз'яснення неправильності займаної позиції допитуваною особою; демонстрація наявності доказової інформації... [8]. Необхідно також звернути увагу на те, що одним із потенційно можливих способів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень може бути також вплив на судового експерта щодо надання ним завідомо неправдивого висновку. Окремо варто зауважити, що це може мати місце як з боку слідчого (якщо він зацікавлений в конкретному висновку), так і з боку захисника.

Отже, до типових способів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами доцільно віднести: 1) використання прогалин національного кримінального процесуального законодавства, а також

інших законодавчих актів в частині пролонгації строків досудового розслідування, проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 2) інсценування події кримінального правопорушення; 3) внесення змін до зовнішньої (об'єктивної) обстановки кримінального правопорушення зацікавленими особами або співучасниками неповнолітнього кримінального правопорушника; 4) надання завідомо неправдивих відомостей учасниками кримінального провадження, а також сторонами (зокрема спеціалістом, експертом, захисником, свідками, підозрюваним або його законними представниками тощо); 5) втручання у законну діяльність захисника; 6) протидія (порушення механізму) проведення слідчих (розшукових) дій.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що у більшості випадків протидія розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами не відрізняється від діянь дорослих осіб. Серед особливостей такої протидії можна виокремити суб'єктів, якими часто стають законні представники неповнолітнього кримінального правопорушника, а також порядок протидії у випадках, коли кримінальне правопорушення вчинено дитиною у співучасті із дорослими особами. Якщо має місце другий випадок, за фактом відсутності всіх встановлених учасників організованих груп та злочинних організацій, слідчі повинні враховувати та закладати у тактику досудового розслідування ймовірні спроби протидіяти кримінальному правопорушенню.

Список літератури:

1. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними групами: монографія. Х.: Гриф, 2005. С. 99–151
2. Лепісевич П. М., Курляк М. Д. Практичні засади усунення протидії розслідуванню злочинів у сучасних умовах. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1261/1/34.pdf>
3. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х., 2002. С. 15.
4. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Гриф, 2004. С. 163.
5. Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. К.: ЗАТ «Ніглава», 2005. С. 35–36.
6. Завидняк І.О. Тактичні операції, спрямовані на подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2019. Вип. 15. С. 159-166
7. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 28 грудня 2021 року (справа № 473/3536/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102235043>
8. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.
9. Корнієнко М.В. Нормативно-правове регулювання протидії насильству стосовно дітей. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Юридичні науки*. Т. 30 (69) № 4, 2019. С. 135–141

Voloshanivska T.V. OVERCOMING OPPOSITION TO THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY MINORS

The article examines the peculiarities of overcoming opposition to the investigation of criminal offenses committed by minors. It is indicated that the analysis of recent studies and publications provides an opportunity to state that combating criminal offenses can be carried out both with the help of legal and illegal methods. Legal methods, for the most part, are in the area of gaps in criminal procedural legislation and the practice of its enforcement. The primary task is to make the investigators aware of the fact of an attempt to oppose the investigation of a criminal offense, to establish the method of such opposition, as well as the main goal. In cases where it is about opposing the investigation of criminal offenses committed by minors, the subjects of such a phenomenon can be legal representatives or witnesses, as well as the minor himself, his defender or accomplices. In this regard, special attention of the investigator should be paid to the development and development of tactics for the investigation of criminal offenses committed by minors as part of an organized group or criminal organization, especially if not all participants are known and there is a high probability that criminal illegal activity continues or may be caused extraneous (external) influence on the environment of a socially dangerous act. It was concluded that in most cases, opposition to the investigation of criminal offenses committed by minors does not differ from the actions of adults. Among the features of such countermeasures, one can single out subjects who often become the legal representatives of a minor criminal offender, as well as the procedure for countermeasures in cases where a criminal offense is committed by a child in complicity with adults. If the second case occurs, due to the fact that all established participants of organized groups and criminal organizations are absent, investigators must take into account and include in the tactics of the pre-trial investigation probable attempts to counteract the criminal offense.

Key words: *resistance, pretrial investigation, criminal offense, minor, complicity, overcoming, socially dangerous act.*